

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه امام صادق

دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد الهیات، معارف اسلامی و ارشاد
گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

تحلیل مصونیت سیاسی در حکومت اسلامی
بر اساس فقه امامیه

استاد راهنما:

دکتر اصغر آقا مهدوی

استاد مشاور:

دکتر توکل حبیبزاده

دانشجو:

حسین عبدی گودرزی

مرداد ماه ۱۳۹۷

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان‌نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق (علیه السلام) محفوظ است.
نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تأییدیه داوران

تقدیم به:

ساحت مقدس حضرت حجت بن الحسن العسكري عنه السلام

بنیانگذار فقید جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی رحمته الله

و نایب برحق ایشان

حضرت امام خامنه‌ای (حفظه الله)

وریاست فقید دانشگاه امام صادق عنه السلام

مرحوم حضرت آیت الله مهدوی کنی رحمته الله

تقدیر و تشکر:

در ابتدا بر خود واجب می‌دانم که از اساتید محترمی که در نگارش این پایان‌نامه بنده را همراهی و یاری نمودند تشکر نمایم:

از استاد فرزانه و فرهیخته‌ام جناب آقای دکتر اصغر آقا مهدوی که راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده گرفته و به خاطر پشتیبانی علمی و نظرات سودمند ایشان در مراحل مختلف قدر دانی می‌نمایم؛

از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر توکل حبیب‌زاده که استاد مشاور این پایان‌نامه بودند و ارشادات مهمی در تدوین آن ارائه نمودند سپاسگزاری می‌نمایم.

همچنین از خانواده محترم که در به سرانجام رساندن این تکلیف، همراهی بسیار داشتند.

چکیده

مصونیت‌های سیاسی با همه انواع آن مسئله‌ای بسیار مهم در روابط کشورها تلقی می‌شود به نحوی که امروزه رکن بسیار حائز اهمیت برای ارسال سفرا و کارمندان دیپلماتیک، به شمار می‌آید.

این مصونیت‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند: ۱- مصونیت از تعرض ۲- مصونیت قضایی

مصونیت از تعرض، نوعی از مصونیت است که بر اساس آن بایستی جان، اموال و... دیپلمات مورد احترام و مصون باشد. دومین، نوع از مصونیت، عبارت است از مصونیت قضایی که خود شامل دو نوع است، مصونیت جزایی و مدنی، که مصونیت جزایی به مراتب از اهمیت بیشتری برخوردار است. بر اساس این نوع مصونیت نماینده سیاسی در صورت ارتکاب جرم، از هرگونه محاکمه در محل کشوری که بدان فرستاده شده مصونیت دارد. و باید به عنوان عنصری نامطلوب شناخته و به کشور خود جهت محاکمه فرستاده شود.

دو دیدگاه درباره مصونیت‌های سیاسی در حکومت اسلامی وجود دارد. یکی اجازه برخورداری از این مصونیت حتی مصونیت قضایی را به همه دیپلمات‌های مسلمان و کافر می‌دهد. و آن را به علت طرفینی بودن آن، مخالف با احکام و قواعد اسلامی همچون نفی سبیل به شمار نمی‌آورد. این در حالی است که در مقابل این دیدگاه، دیدگاه دیگر بر این مبنا وجود دارد که مصونیت قضایی با قواعد اسلامی همچون نفی سبیل هم‌خوانی نداشته و در تعارض است اما با توجه به آنکه عدم پذیرش این مصونیت ممکن است منجر به قطع روابط با کشورها و ایجادکننده تبعات خطیری باشد از باب قاعده حفظ نظام و نفی عسر و حرج این مصونیت پذیرفته می‌شود. در این پژوهش، دیدگاه دوم مورد بررسی و تأیید قرار گرفته است.

کلمات کلیدی: مصونیت، مصونیت دیپلماتیک، مصونیت سیاسی، مصونیت قضایی، قاعده نفی سبیل، قاعده نفی عسر و حرج.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول: کلیات	۳
۱-۱. تعریف مصونیت	۴
۱-۱-۱. معنای لغوی مصونیت	۴
۱-۱-۲. معنای اصطلاحی مصونیت	۴
۲-۱. انواع مصونیت‌ها	۵
۱-۲-۱. مصونیت قضات	۵
۲-۲-۱. مصونیت پارلمانی	۷
۳-۲-۱. مصونیت دولت‌ها	۱۰
۴-۲-۱. مصونیت سیاسی	۱۱
۳-۱. تعریف مصونیت سیاسی	۱۱
۴-۱. انواع مصونیت‌های سیاسی	۱۲
۱-۴-۱. مصونیت از تعرض	۱۲
۱-۱-۴-۱. مصونیت محل کار مأموریت دیپلماتیک	۱۳
۲-۱-۴-۱. مصونیت شخصی مأمور دیپلماتیک	۱۵
۳-۱-۴-۱. مصونیت خانواده مأموران دیپلماتیک	۱۷
۲-۴-۱. مصونیت قضایی	۱۸
۵-۱. مفاهیم مترادف مصونیت در اسلام	۱۸
فصل دوم: مصونیت قضایی دیپلماتیک	۲۵
۱-۲. تعریف مصونیت قضایی و انواع آن	۲۶
۲-۲. تاریخچه مصونیت‌های قضایی	۲۶
۳-۲. فلسفه و مبنای مصونیت قضایی	۲۷
۱-۳-۲. نظریه نمایندگی	۲۷
۲-۳-۲. نظریه برون مرزی (خارج المملکتی)	۲۸
۳-۳-۲. نظریه رفتار متقابل	۲۹
۴-۳-۲. ضرورت شغلی	۳۱
۴-۲. انواع اعمال و اقدامات مأموران دیپلماتیک	۳۲
۵-۲. مصونیت قضایی جزایی (کیفری)	۳۳

۳۳	۶-۲. مصونیت مدنی
۳۴	۷-۲. مصونیت قضایی سران کشورها.....
۳۵	۸-۲. تفاوت کاپیتولاسیون با مصونیت قضایی
۳۵	۱-۸-۲. تعریف کاپیتولاسیون.....
۳۷	۲-۸-۲. مختصری از سابقه کاپیتولاسیون در ایران
۳۹	۳-۸-۲. کاپیتولاسیون جنجالی در ایران و عکس‌العمل امام خمینی(ره).....
۴۵	۹-۲. پناهندگی دیپلماتیک
۴۶	جمع‌بندی
۴۹	فصل سوم: تبیین حکمی و بیان برخی از قواعد فقهی مربوط
۵۰	۱-۳. قاعده نفی سبیل
۵۰	۱-۱-۳. تعریف قاعده نفی سبیل
۵۱	۲-۱-۳. معنای سلطه
۵۱	۳-۱-۳. تعریف مفردات مهم آیه
۵۱	۱-۳-۱-۳. کافر.....
۵۲	۲-۳-۱-۳. سبیل
۵۳	۴-۱-۳. مفاد آیه نفی سبیل
۵۳	۱-۴-۱-۳. نفی حجت در روز قیامت
۵۴	۲-۴-۱-۳. نفی تشریح.....
۵۵	۳-۴-۱-۳. نفی تکوین
۵۸	۵-۱-۳. بیان مصادیق قاعده
۵۹	۲-۳. قاعده مصلحت
۵۹	۱-۲-۳. معنای لغوی واژه مصلحت.....
۶۰	۲-۲-۳. تعریف قاعده مصلحت
۶۱	۳-۲-۳. مصلحت در گستره فقه امامیه.....
۶۱	۴-۲-۳. بیان مصادیق قاعده
۶۳	۳-۳. قاعده اهم و مهم.....
۶۳	۱-۳-۳. تعریف قاعده
۶۳	۲-۳-۳. مصادیق قاعده
۶۴	۴-۳. قاعده نفی عسر و حرج
۶۴	۱-۴-۳. معنای عسر و حرج.....
۶۵	۲-۴-۳. مفاد قاعده

۶۵ ۳-۴-۳. مصادیق قاعده
۶۶ ۳-۵. قاعده حفظ نظام
۶۶ ۳-۵-۱. تعریف قاعده
۶۷ ۳-۵-۲. بیان مصادیق قاعده
۶۷ ۳-۶. تطبیق قواعد فقهی با مصونیت‌های قضایی دیپلماتیک
۷۰ ۳-۷. تعارض یا تراحم
۷۲ ۳-۸. تعریف حق شرط (حق تحفظ) در حقوق بین‌الملل
۷۲ ۳-۸-۱. امکان وضع حق شرط و تقیید مصونیت قضایی
۷۳ ۳-۹. نظر فقهای امامیه در مورد ارتکاب جرم کفار در بلاد مسلمین
۷۵ نتیجه‌گیری
۷۷ منابع و مآخذ

مقدمه

با توجه به اهمیت و حساسیتی که مأموران و مقامات سیاسی در کشوری که بدان فرستاده شده‌اند از آن برخوردارند، ضوابط بین‌المللی و قوانین و مقررات داخلی کشورها احترامات خاصی را برای آنها قائل شده و آنها را از شمول مقررات کیفری کشوری که در آن انجام وظیفه می‌کنند، معاف کرده و یا اجرای کیفر را درباره افراد مذکور با رعایت تشریفات خاصی مقرر کرده است. به شکل کلی افرادی که به نحوی از انحاء مشمول مصونیت‌های کیفری قرار می‌گیرند به چهار دسته تقسیم می‌شوند: ۱- نمایندگان سیاسی، ۲- نمایندگان مجالس قانون‌گذاری، ۳- قضات و ۴- نخست وزیر و وزرا. از بین ۴ طبقه مذکور این نمایندگان سیاسی هستند که بر طبق اصول حقوق بین‌الملل و عهود و قراردادهای بین‌المللی از مصونیت مطلق استفاده می‌کنند. مصونیت مطلق نمایندگان سیاسی شامل دو دسته است:

دسته اول. مصونیت از تعرض به معنای حفظ جان، مال و احترام نمایندگان سیاسی و اماکن مأموریت آنهاست که این نوع مصونیت دارای سابقه مدیدی در طول تاریخ بوده و هست که در این پایان‌نامه سعی ما بر آن است که به شکل مفصل به مصادیق آن در حکومت اسلامی و تطبیق آن با فقه امامیه بپردازیم. لازم به ذکر است این نوع مصونیت، شامل مصونیت شخصی و مصونیت اماکن دیپلماتیک است که هر دو باید احترامشان حفظ شده و مصون از تعرض باشند.

دسته دوم. مصونیت قضایی است که خود به دو دسته تقسیم می‌شود مصونیت جزایی و مدنی.

بر اساس مصونیت جزایی، مأمورین سیاسی هر گاه در خاک کشوری که انجام وظیفه می‌کنند، مرتکب جرمی شوند مأمورین محلی هیچ نوع اقدام قضایی علیه آنها نمی‌توانند انجام دهند و از هرگونه تعقیب توسط پلیس آن کشور در امانند از همین رو تنها دولتی که در خاک وی چنین جرمی مرتکب شده‌اند می‌تواند با عنوان «عنصر نامطلوب» خواندن این مأمورین سیاسی آنها را از کشور خود اخراج کند. این نوع از مصونیت که طبق کنوانسیون وین ۱۹۶۱م تأسیس شده در تاریخ اسلام امری بی‌سابقه بوده و مورد مشابهی برای آن وجود ندارد به همین خاطر تاکنون از لحاظ فقهی مورد بررسی واقع نشده است. از جمله مسائل

چالش برانگیز در مورد این مصونیت‌ها مسئله تعارض یا عدم تعارض آن با قاعده نفی سبیل است چرا که نمایندگان سیاسی کافر در صورت ارتکاب جرم در حکومت اسلامی توسط دادگاه‌های اسلامی محاکمه نمی‌شوند و بایستی به کشور خودشان بازگردانده شوند اعطای چنین مصونیت‌هایی در صورت بررسی و رسیدن به حکم آنها در فقه امامیه می‌تواند در روابط خارجی ما بسیار مؤثر باشد مخصوصاً آنکه مواردی از سوء استفاده از این مصونیت‌ها وجود داشته است.

مصونیت قضایی دیگری که دیپلمات‌ها از آن استفاده می‌کنند مصونیت مدنی است که این مصونیت در مورد اعمال حقوق خصوصی نمایندگان سیاسی است مثل وارد کردن خسارت به اشخاص و... این نوع مصونیت بسیار اختلافی است و برخی کشورها آن را پذیرفته و برخی آن را قبول ندارند. اما از رهگذر این مطالب آن چه که سؤال اصلی ما در این تحقیق بوده آن است که حکم برخورداری از مصونیت‌های سیاسی با تمامی انواع آن در حکومت اسلامی بر اساس فقه امامیه چیست؟ پاسخی که به دنبال جواب آن در این پایان‌نامه هستیم.

در مورد پیشینه این تحقیق باید گفت که تحقیقاتی که تاکنون به بررسی تخصصی مصونیت‌های سیاسی در فقه امامیه پرداخته است و تنها یک پایان‌نامه تحت عنوان «مصونیت دیپلماتیک در حقوق کیفری ایران و اسلام» در فصول آخر خود به موضوع مصونیت‌های دیپلماتیک در اسلام پرداخته است. دیگر تحقیقات تطبیقی که درباره مصونیت‌های سیاسی صورت گرفته عمدتاً ناظر بر مصونیت از تعرض بوده نه مصونیت قضایی. به همین خاطر تلاش اصلی ما در این تحقیق بررسی مصونیت قضایی است.

فصل اول: کلیات

۱-۱. تعریف مصونیت

۱-۱-۱. معنای لغوی مصونیت

مصونیت در ادبیات فارسی مصدر جعلی یا صناعی است به معنای مصون ماندن، محفوظ و مامون بودن است (دهخدا، ۱۳۷۳ ذیل مصونیت) در عربی معادل آن واژه «الحصانه» و در انگلیسی معادل آن واژه "immunity" و در فرانسوی معادل آن واژه *immunité* است.

از نظر اشتقاق، کلمه «مصون» اسم مفعول به معنای حفاظت شده است و از ریشه «صون» است (معلوف، ۱۹۸۶: ۴۹۱) و در لغت عرب ریشه صون هر کجا به کار رود، در آن معنای محافظت نهفته است. با آنکه مصونیت واژه‌ای تازی است ولی حقوقدانان عرب، واژه‌هایی چون حرمت، امتیاز، استثناء، معافیت و حصانت را به عنوان ترجمه معادل *immunity* به کار می‌برند هرچند در معنای حصانت شایع‌تر است. (میرمحمدی، ۱۳۸۷: ۵۴)

۱-۱-۲. معنای اصطلاحی مصونیت

مصونیت در معنای اصطلاحی یا به عبارت بهتر در معنای قانونی و حقوقی آن به معنای آن است که دارنده آن از تعقیب قانون و مأموران دولت در امان است و یا به عبارت دیگر قانون و مأموران مجری قانون نمی‌توانند شخص دارنده آن را تعقیب کنند و از هر گونه تعرض خاصی معاف و محفوظ است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۹: ۶۵۷)

در فرهنگ فرانسوی روبیر مصونیت این‌گونه تعریف شده است:

الف) معافیت از مسئولیت و یا امتیازی که به موجب قانون به افراد معینی اعطا می‌شود.

ب) امتیازی که پادشاه به مالک بزرگ یا مؤسسه دینی می‌دهد. (میرمحمدی، ۱۳۸۷: ۵۵)

از نظر ریشه‌ای و مبنایی اگر بخواهیم به مصونیت اصطلاحی بنگریم باید بگوییم که «مصونیت» اصطلاحی مربوط به حقوق عمومی است و دلیل این امر آن است که مصونیت توسط مقنن تعریف و وضع می‌شود و همچنین موضوعات مورد مصونیت نظیر و پارلمانی در قبال ارتکاب تخلفات و جرائم مربوط به ساحت نظم عمومی است. از این رو می‌توان مفهوم مصونیت را ریشه دار در حقوق عمومی دانست.

و از آن رو که قواعد و ضوابط مربوط به نظم عمومی غالباً آمره می‌باشند مانند قوانین جزایی هرگونه استثنایی را بر این قوانین آمره باید از دریچه حقوق عمومی نگریست.

۲-۱. انواع مصونیت‌ها

پس از تبیین مفهوم و اصطلاح مصونیت بایستی گفت که مصونیت دارای انواعی است که عبارتند از: مصونیت سیاسی، مصونیت پارلمانی و مصونیت قضات که در ادامه به تعریف هریک از آنها خواهیم پرداخت.

۱-۲-۱. مصونیت قضات

با توجه به حساسیت و اهمیت کار منصب قضاوت، در بیشتر نظام‌های حقوقی برای قضات نوعی مصونیت برقرار شده است تا نسبت به تصمیماتی که اتخاذ می‌کنند به ناحق مورد بازخواست قرار نگیرند. (عرفانی، ۱۳۷۳: ۱۰۶-۱۳۶-۱۴۰) زیرا در هر دعوایی یکی از طرفین ناراضی است و در صورت عدم وجود مصونیت ممکن است به بهانه‌های مختلف علیه قاضی طرح دعوا شود و به این ترتیب استقلال او مخدوش شود.

لازم به ذکر است که مصونیت (در این حوزه) ممکن است جنبه شغلی داشته باشد یا در مقابل مسئولیت کیفری، مدنی یا انتظامی باشد. مصونیت شغلی به معنای ممنوعیت تغییر سمت با محل خدمت یا انفصال است مسئله‌ای که اصل ۱۶۴ قانون اساسی به آن صراحت دارد به موجب این اصل «قاضی را نمی‌توان از مقامی که شاغل در آن است بدون محاکمه و ثبوت جرم یا تخلفی که موجب انفصال است به طور موقت یا دائم منفصل کرد یا بدون رضای او محل خدمت یا سمتش را تغییر داد...».

مصونیت کیفری قضات بدین معناست که قوانین کیفری به طور مطلق یا نسبی نسبت به بعضی افراد قابل اجرا نباشد این نوع مصونیت ممکن است جنبه ماهوی یا تشریفاتی داشته باشد مصونیت ماهوی به این معناست که بر خلاف جرم بودن عملی شخص اصولاً قابل تعقیب کیفری نیست مانند مصونیت نمایندگان در برابر اظهاراتی که در مقام نمایندگی ایراد می‌کنند، اما مصونیت تشریفاتی بدان معنی است که شخص برخوردار از مصونیت قابل مجازات است، اما تعقیب و مجازات او تابع تشریفات شکلی نیست. (آخوندی،

ج ۱، ۱۳۷۳: ۲۰۵)

در حقوق ایران ماده ۴۲ قانون اصول تشکیلات دادگستری تعقیب کیفری قضاات را منوط به اجازه دادگاه عالی انتظامی قضاات نموده است پس می‌توان گفت مصونیت قضاات در حقوق ایران از لحاظ کیفری تنها جنبه تشریفاتی یا شکلی دارد.

اما درباره مصونیت در قبال مسئولیت مدنی باید گفت که این بدان معنا است که اشخاص در صورت ورود ضرر به دیگران مسئولیت مدنی نداشته باشند و مکلف به جبران خسارت نباشند.

مورد تطبیق این مصونیت برای قضاات در مسئولیت مدنی ناشی از اشتباه و تقصیر تجلی پیدا می‌کند مسئله‌ای که ماده ۱۷۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بدان صراحت دارد:

«هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر مورد حاصل ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد در صورت تقصیر مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیر این صورت خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود و در هر حال از متهم اعاده حیثیت می‌گردد».

نکته‌ای بسیار مهم آن است که دایره این مصونیت‌ها تا جایی است که عنصر تقصیر مطرح نباشد چرا که در صورت تقصیر قضاات در صدور حکمی یا قراری اشتباه که منجر به خسارت شود از باب قاعده تسبیب مسئول باشند تسبیب بدین معناست که مستقیماً خود فرد در وارد آوردن جنایت یا خسارت نقش نداشته باشد بلکه با وسیله و فراهم کردن مقدمات، آن جنایت و خسارت را وارد آورده باشد همانند خساراتی که ناشی از بازداشت و یا توقیف اموال به ناحق و از روی تقصیر قاضی به محکوم وارد آید. به همین خاطر است که هرگاه بر اثر اقدامات قضایی مبتنی بر تقصیر قاضی، به شخصی خسارت وارد شود این خسارت نمی‌تواند بدون جبران باقی بماند در نتیجه اگر عنصر عمد وجود داشته باشد بر اساس قواعد و اصول کلی حقوقی، مسئولیت کیفری نیز متوجه او می‌گردد. (مازندرانی، ۱۳۹۱: ۲۵۳-۲۵۴)

با توجه به مسئله مصونیت قضاات که ذکر گردید به شکل مختصر توضیح می‌دهیم که دلایل چنین مصونیتی برای قضاات چیست.

اول آنکه منافع، مصالح و نظم عمومی چنین اقتضایی دارد چرا که در صورت عدم برخورداری از این مصونیت و پناه بردن به آن، ممکن است افراد به این وظیفه خطیر تن در ندهند به ویژه قضاات که نمی‌توانند به هیچ وجه از صدور رأی استنکاف کنند. (اصل ۱۶۷ قانون اساسی) بدین خاطر عقل و مصلحت اجتماعی چنین مسئله‌ای را ایجاب می‌کند و برخورداری قضاات از مصونیت نه برای نفع شخصی آنها بلکه برای منافع

عمومی لازم است (حبیب زاده، ۱۳۸۴: ۴۰) دومین مسئله‌ای که اقتضای مصونیت قاضی را دارد استقلال و آزادی او در صدور رأی است. ممکن نبودن تغییر سمت یا محل خدمت قضات به همین منظور است و آنچه که دارندگان سمت قضایی را از کارمندان اداری متمایز می‌سازد استقلال قوه قضاییه از قوه مقننه و مجریه در این مورد است. (حبیب‌زاده و اسدی، ۱۳۸۷: ۱۷۰-۱۶۹؛ احمری و احمدی، ۱۳۸۸: ۱۶ و ۱۷)

۱-۲-۲. مصونیت پارلمانی

مصونیت پارلمانی «امتیازی برای نمایندگان مجلس قانون‌گذاری است که به خاطر اینکه ایشان برای انجام دادن وظایف محوله از طرف ملت به آزادی‌های بیشتری احتیاج دارند لذا اقامه هر گونه دعوایی که احتیاج به پیگرد قانونی داشته باشد تا قبل از سلب مصونیت پارلمانی نمایندگان ممکن نیست». (فرهیخته، ۱۳۷۷: ۶۹۸) این مورد مربوط به دعاوی معمول میان مردم است. ولی بر مبنای همین مصونیت، نمایندگان مجلس را نمی‌توان به سبب اظهار نظرشان و آرای که هنگام اجرای وظایف نمایندگی بیان کرده‌اند، مورد تعقیب و توقیف قضایی قرار داد و بهتر آن است که گفته شود اصلاً در چنین مواردی «عدم مسئولیت» وجود دارد، یعنی جرمی محقق نمی‌شود تا بتوان بر اساس آن شکایت و تعقیب قضایی علیه نمایندگان کرد. (راجی، ۱۳۸۶: ۲۳۶-۲۳۷)

به عبارت دیگر، مصونیت پارلمانی مجموعه‌ای از تدابیر قانونی است که نماینده پارلمان، تحت پوشش و حمایت آن است به همین خاطر از تعقیب قضایی محفوظ می‌ماند.

تعرض به نماینده، ممکن است از ناحیه حکومت یا از جانب افراد صورت گیرد. ولی در حال نتیجه آن یک چیز است: آزادی عمل نماینده از او سلب می‌شود چرا که هر لحظه خود را در خطر توطئه و زمینه‌سازی‌ها و تحریکات می‌بیند و مجبور می‌شود که مراقب گفتار و کردار و تصمیمات خود باشد.

اصل مصونیت، علی‌الاصول استثنایی بر قاعده برابری شهروندان در برابر قانون و عدالت است و در آغاز کار به منظور دفاع از عملکردهای پارلمانی بر حسب ضرورت پذیرفته شده است و در آن هنگام هنوز نهاد پارلمان، مراحل تکوینی خود را طی نکرده بود و هنوز به آن اندازه قدرتمند نبود که بدون این تمهیدات، بتواند به موجودیت خود ادامه دهد. لکن امروزه در کشورهایی که پارلمان به پیشرفت و انسجام لازم رسیده و به اصطلاح ریشه گرفته است، این امر ظاهراً موجه به نظر نمی‌رسد. هستند برخی از حقوق دانانی که اصل

مصونیت را نوعی «امتیاز» تلقی می‌کنند و مبیانت آن را با تساوی حقوق شهروندان، خاطر نشان می‌سازند البته این نظریات فقط در کشورهای صحت‌محیط است که نظام قضایی به آن درجه از رشد و استحکام رسیده باشد که حفظ و حمایت از نمایندگان نیز از طریق آن با اطمینان امکان پذیر گردد.

مصونیت پارلمانی از دو مبنا است: عدم مسئولیت، اصل تعرض‌ناپذیری.

الف) عدم مسئولیت (مصونیت ماهوی)

اصل بر این است که نماینده پارلمان، به مناسبت گفتار، نوشتار، اعمال و تصمیمات خود یعنی اجرای وظایف و تکالیف قانونی، نباید مورد تعقیب و مؤاخذه قرار گیرد، هیچ کس حق ندارد نماینده را بابت انجام وظایفش، تحت پیگرد قرار دهد. چرا که نماینده برحسب وظیفه، در جلسات علنی یا خصوصی پارلمان، سخنرانی می‌کند، از اعمال دولت انتقاد می‌نماید، از وزراء پرسش می‌کند، در صورت لزوم، آنها را مورد استیضاح قرار می‌دهد، در کمیسیون‌ها با لوائح پیشنهادی دولت، به مخالفت می‌پردازد و طرح‌های قانونی متعارض با نظرات قوه مجریه پیشنهاد می‌کند. محدودیت یا سلب این حقوق، نقض غرض و منافی با علت وجودی نهاد تقنینی است. کلیه این اعمال، جزء وظایفی است که افراد غیرنماینده، حق انجام آن را ندارند و این حق، مخصوص به کسانی است که از سوی مردم برای همین منظور انتخاب شده‌اند.

ب) اصل تعرض‌ناپذیری

این اصل، صورت دیگری از مصونیت است. ممنوعیت تعرض به نمایندگان درباره اعمالی که در خارج از پارلمان انجام می‌دهند در حقیقت دنباله منطقی عدم مسئولیت آنان به واسطه انجام وظایف پارلمانی است. توضیح آنکه اگر نماینده‌ای بیرون از محوطه مجلس دست به ارتکاب عملی بزند که عرفاً یا طبق قوانین جاری، جرم به شمار آید باز هم به گونه‌ای مورد حمایت قانون است. این امتیاز در نگاه اول غیر قابل توجیه به نظر می‌رسد و آن را کمتر می‌توان به مردم قبولاند، چرا که نماینده نیز مانند شهروندان عادی، هم قادر به ارتکاب جرم است و هم باید تحت سیطره قانون قرار گیرد. ولی از این مسئله، در عمل ممکن است سوءاستفاده زیادی شود. امکان صحنه سازی، توطئه و اسباب چینی برای خشتی کردن اقدامات نماینده در پارلمان را می‌توان در خارج از پارلمان نیز فراهم می‌آورد.

به همین دلیل است که قانون باید طوری تنظیم شود که مصونیت نماینده در خارج از مجلس نیز، مانند داخل آن، تضمین گردد و هم جلوی اجرای قوانین مجازات عمومی و شمول آن گرفته نشود.

تعرض ناپذیری نمایندگان، یعنی عدم اجرای شیوه‌های معمولی پیگرد و دادرسی. به عبارت بهتر یعنی مصونیت در برابر آیین دادرسی جزایی. اما هنگامی که نماینده‌ای در بیرون از چهارچوب وظایف پارلمانی و خارج از محوطه مجلس، اعمالی انجام دهد که قانوناً قابل تعقیب و مجازات است، مصونیت پارلمانی‌اش نمی‌تواند مانع تعقیب و مجازات او شود. بهتر است گفته شود که اصولاً تعرض ناپذیری، محدود به اعمال شیوه‌ها و آیین‌های ویژه‌ای برای تعقیب و دادرسی نماینده متهم یا مجرم است. اختلافی که در دکتربین، در خصوص تعمیم این اصل، میان صاحب نظران وجود داشته، موجب آن شده است که هر یک از قوانین اساسی، شیوه خاص خود را اختیار کنند

در کانادا و استرالیا، با این تفکر که اجرای تمام و کمال حقوق عمومی و عدالت در حق کلیه شهروندان موجب حفظ حقوق نمایندگان نیز می‌شود، اصل تعرض ناپذیری نمایندگان مورد قبول واقع نشده است. در انگلستان این اصل خللی در اجرای عدالت جزایی ایجاد نمی‌کند و نماینده نیز مانند سایرین در صورت ارتکاب جرم، به وسیله قوه قضائیه مورد تعقیب و کیفر قرار می‌گیرد. فقط در قانون ذکر شده است که نماینده را نمی‌توان بابت جرم ارتكابی، نه در طول مدت اجلاس پارلمان و نه چهل روز پیش از آن یا چهل روز پس از آن توقیف کرد. البته متهم کاملاً در اختیار مقامات قضایی، ولی زیر نظر رئیس مجلس است. کشورهای نظیر استرالیا، نیجریه و زلاندنو این روش را انتخاب کرده‌اند.

ولی به هر حال، در کشورهایی که هنوز تعارضات بسیاری میان نهادهای سیاسی وجود دارد و ارگان‌هایی نظیر پارلمان هنوز نتوانسته‌اند در افکار سیاسی جامعه جایگاهی پیدا کنند، همواره ترس از توقیف و یا تعقیب نماینده، به صورت واقعی محسوس وجود دارد و قانونگذاران در پی محدود کردن اعمال ضد آزادی و استقلال نمایندگان، از اصل تعرض ناپذیری استفاده فراوانی به عمل آورده‌اند. (قاضی شریعت پناهی، ۱۳۸۳: ۴۰۶-۴۱۰)

اصولاً پارلمان باید به شکلی سازمان‌دهی شود که بتواند به بهترین شکل وظایف و اختیارات قانونی خود را اجرا کند و قانون باید امکانات و وسایل لازم را در اختیار دستگاه متبوع نمایندگان یعنی پارلمان قرار دهد تا آنان بتوانند از خطرات، مصون و محفوظ باقی بمانند و به وظایف خود با فراغ خاطر و به موقع جامه عمل ببوشانند، نماینده باید آزاد باشد تا آنجا که بدون هیچ گونه ترسی از حکومت یا مخالف خود، نظرهایش را اظهار کند و آنچه را صلاح مردم می‌داند، پیشنهاد کند و آنچه با اعتقادات سیاسی و اجتماعی او

و موکلانش سازگار است در تهیه طرح‌ها و یا اظهار نظر نسبت به لوایح مورد اجرا قرار دهد. (قاضی، ۱۳۷۵: ۴۶۴ و عمید زنجانی، ۱۳۶۸: ۱۴۸ و ۱۳۸۳: ۳۷۳) به قول یکی از نویسندگان و سیاستمداران قدیمی «این آزادی برای اعضای پارلمان لازم است که بتوانند بی‌خیال کار کنند». (فروغی (ذکاءالملک)، ۱۳۸۲: ۷۹)

در توضیح این نوع مصونیت در اصل ۸۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی چنین آمده است: «نمایندگان مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهار نظر و رأی خود کاملاً آزادند و نمی‌توان آن‌ها را به سبب نظراتی که در مجلس اظهار کرده‌اند یا آرای که در مقام ایفای وظایف نمایندگی خود داده‌اند تعقیب یا توقیف کرد». طبق این اصل قانون اساسی آزادی نمایندگان مجلس و مصونیت قضایی آنان صرفاً در حوزه آرا و بیان نظرات آنان است نه ارتکاب دیگر جرایم. به همین خاطر است که به سبب ارتکاب جرایمی غیر از این دو مورد از قبیل سرقت و... مورد تعقیب قضایی قرار خواهند گرفت.

۱-۲-۳. مصونیت دولت‌ها

مصونیت دولت به عنوان تابع حقوق بین‌الملل بدین معناست که دولت‌ها در برابر تعقیب و ایراد اتهام در محاکم خارجی مصونیت دارند بر اساس این نوع مصونیت نمی‌توان اموال یک دولت را طبق جرم‌های منتسب به آن مورد مصادره قرار داد. (wirth, 2001: 431)

در مورد مبنا و ریشه مصونیت دولت اتفاق نظری وجود ندارد (خضری، ۱۳۹۱: ۱۲۵) اما آنچه به نظر مبنای ارجحی برای این مصونیت است اصل برابری دولت‌ها است که بر اساس اصل برابری در حقوق بین‌الملل، کشورهای جهان با همدیگر از برابری برخوردارند این برابری به معنای برابری اقتصادی و سیاسی و... نیست بلکه به معنای برابری و تساوی در حقوق است که بدین منوال همه کشورها در بهره‌مندی از حق توسعه، رشد و پیشرفت با یکدیگر برابرند.

لذا بر اساس این اصل، هیچ دادگاهی حق ندارد دولت کشور دیگر را به علت ارتکاب عمل متخلفانه مورد محاکمه قرار داده و اموال آن را مصادره کند. به استناد این مصونیت مصادره اموال دولت ایران توسط آمریکا به بهانه انجام اقدامات تروریستی و... اقدامی غیر قانونی و خلاف موازین حقوق بین‌الملل است. به همین خاطر در بحث از مصونیت دولت گفته می‌شود که دولت، مصون از صلاحیت قضایی دادگاه